

RECENZJE

Franciszek J. Lachowicz *Cmentarzysko kurhanowe w Grabowie, pow. Bytów stanowisko 1* „Materiały Zachodniopomorskie”, t. 14, Szczecin 1968 [druk.:] 1970, s. 9—125, ryc. 36, tabl. 10, Zsf.

Praca Franciszka J. Lachowicza stanowi podsumowanie ratowniczych badań wykopaliskowych przeprowadzonych w latach 1964—1965 na cmentarzysku ludności kultury łużyckiej w Grabowie, pow. Bytów, na stanowisku nr 1, na którym zbadano 14 kurhanów, 8 grobów płaskich położonych między kurhanami i jedną jamę z węglem drzewnym i spalenizną. Położenie kurhanów w lesie przyczyniło się wprowadzić do ich zachowania do naszych czasów, ale jednocześnie utrudniło przeprowadzenie szerokopłaszczyznowych prac badawczych. Zdaniem autora ustalono zasięg cmentarzyska kurhanowego, natomiast nie udało się stwierdzić, czy wszystkie groby płaskie zostały wyeksplorowane. Dla cmentarzyska sporządzono plan warstwicowy, a wzdłuż całego obszaru badanego wytyczono linię N—S, do której nawiązywano poszczególne groby kurhanowe i płaskie. Dla wszystkich grobów sporządzono dokładne rysunki, dokumentację opisową i fotograficzną. Inwentarz grobów przedstawiono na rycinach.

Zbadane kurhany, których wielkość wahała się w granicach od $2,05 \times 2,35$ do $9,50 \times 10,40$ m średnicy, nakryte były płaszczem kamiennym w niektórych wypadkach silnie zniszczonym, a ich wysokość wynosiła od 30 do 75 cm. Miały one w rzucie poziomym kształt kolisty lub owalny; większość z nich otoczona była u podstawy kolistymi kręgami układanymi z większych kamieni (stanowiącymi granice kurhanów), na które nakładano niekiedy bardzo starannie (kurhan nr 7) warstwy polnych kamieni schodzących się stożkowato u wierzchołka. Stwierdzono, że w niektórych wypadkach przed zbudowaniem kurhanu kopano w ziemi nieckowate zagłębienie dla ułożenia jego fundamentu. Wewnątrz kurhanów odkryto dwa rodzaje pochówków: jamowe i popielnicowe, które występowały wspólnie w tych samych mogiłach, z wyjątkiem grobu nr 10, zawierającego tylko pochówki jamowe. Te ostatnie składano w różnych miejscach — w jamach wkopywanych w całość pod płaszczem kamiennym lub wśród kamieni kurhanu. Natomiast charakterystyczną cechą pochówków popielnicowych (wystąpiły one w siedmiu kurhanach) było umieszczanie popielnic w skrzyniach kamiennych, bądź pośrodku, bądź peryferycznie. Miały one kształt prostokąta, rombu, trapezu i wieloboku. Popielnice odkrywano w skrzyniach, jak i wśród kamieni płaszcza znajdowały się w stanie szczątkowym. Były one prawdopodobnie rytualnie rozbijane już w czasie po-

grzebu, co poświadcza znalezienie fragmentów tych samych popielnic w różnych miejscach kurhanów. Obecność skrzyń w kurhanach potwierdza fakt, że ludność kultury łużyckiej na Pomorzu Gdańskim budowała je powszechnie; podobne zwyczaje znane są z wielu innych cmentarzysk kurhanowych na Pomorzu. Dzięki badaniom antropologicznym stwierdzono, że w niektórych kurhanach składano przepalone szczątki ludzkie kilku osobników. Zwyczaj ten był kontynuowany również przez plemiona kultury wschodniopomorskiej na szeregu stanowisk. Również wiek osób dorosłych pochowanych w Grabowie odpowiada przeciętnej długości życia mieszkańców tego regionu u progu epoki żelaza. Z obliczeń antropologicznych F. Rożnowskiego (Grabowo) i J. Gładykowskiej-Rzeczyckiej (Stare Polaszki, pow. Kościerzyna, Gliniec Nowy pow. Kartuszy, Luzino, pow. Wejherowo) wynika, że średnia długość życia plemion kultury łużyckiej i kultury wschodniopomorskiej wahała się w granicach 25—35 lat, rzadko przekraczając tę granicę.

Wyposażenie grobów kurhanowych i grobów płaskich odkrytych między kurhanami było nadzwyczaj skromne. W pierwszych występowała ceramika i drobne wyroby brązowe, w drugich — tylko ceramika. Nie najlepszy stan zachowania popielnic i przystawek oraz mało charakterystyczne wyroby brązowe sprawiły, że F.J. Lachowicz był zmuszony wykorzystać do oznaczenia chronologii małe naczynka miniaturowe, które w innych wypadkach rzadko kiedy stanowią element datujący.

Jamę ze spalenizną i węglem drzewnym uznaje autor za pozostałość po paleniu ognia ofiarnych na cześć zmarłych.

Autor przeprowadza szczegółową i poprawną analizę form grobów, obrządku pogrzebowego i inwentarza ruchomego. Jednakże przy omawianiu ceramiki posługuje się terminem „ceramika naczyniowa”, co wydaje się niesłuszne, skoro poza naczyniami na cmentarzysku w Grabowie nie znaleziono żadnych innych wyrobów glinianych; termin „naczynia” byłby bardziej na miejscu. Ceramika z Grabowa reprezentowana jest przez naczynia dwustożkowate o ostrym i zaokrąglonym zalomie brzośca, naczynia jajowate, dość liczne misy i naczynka miniaturowe, mające bardzo ubogą ornamentykę linearną, paznokciową i guzową.

Do nielicznych wyrobów brązowych odkrytych w grobach kurhanowych należą spirale (autor nazywa je „skrętami”), kółka (być może pierścionki), fragmenty bransolety oraz ułamkowo zachowany przedmiot uznany za brzytwę. Znając jednak szerokość brzytw w kulturze łużyckiej na Pomorzu, należy wspomniany fragment uznać raczej za ułamek noża brązowego. Przy omawianiu wyrobów brązowych autor na stronie 112 pisze, że do „grobów wkładano rzeczy, które w ówczesnych warunkach przedstawiały znaczną wartość materialną”, a jednocześnie na tej samej stronie stwierdza w odniesieniu do Grabowa, że grupa zabytków brązowych „reprezentowana jest przez wyjątkowo szczupły zestaw ozdób”. Dodajmy do tego, że nie tylko szczupły, ale i ubogi zestaw ozdób, wyjaśniając jednocześnie, że tak ludność kultury łużyckiej, jak i wschodniopomorskiej na Pomorzu do grobów wcale nie wkładała przedmiotów o wysokiej wartości materialnej. Te ostatnie bowiem napotyka się w tzw. skarbach przynależnych do plemion wspomnianych kultur. Do grobu natomiast wkładano — jeśli chodzi o wyroby brązowe — drobne ozdoby, które stanowiły zapewne własność zmarłego za życia; pozostałe wyroby o wysokiej wartości materialnej, np. miecze brązowe, naszyjniki, napierśniki, nierzędzia, stanowiły własność wielkiej rodziny lub związku rodzin i nie były (a przynajmniej bardzo rzadko) wkładane do grobów. Cmentarzysko w Grabowie jest tylko jeszcze jednym dowodem słuszności powyższego wnioskowania.

Chronologię cmentarzyska w Grabowie opiera autor na obserwacjach poczy-

nionych nad budową grobów, obrządkiem pogrzebowym oraz na analizie wyposażenia grobów, głównie ceramiki, i datuje obiekt na IV okres epoki brązu, dopuszczając możliwość użytkowania cmentarzyska jeszcze w V okresie wspomnianej epoki.

Na marginesie pracy F.J. Lachowicza chcielibyśmy poczynić kilka uwag głównie w odniesieniu do powiązań materiałów grabowskich z kulturą wschodniopomorską. Przede wszystkim należałoby zwrócić uwagę na fakt przetrwania skrzyń kamiennych, do których wstawiano popielnice, do początków epoki żelaza, a samych kurhanów — poprzez okres wpływów rzymskich (Odry, pow. Chojnice, Węsiory, pow. Kartuszy) aż do wczesnego średniowiecza (Uniradze, pow. Kartuszy). Sądzić należy, że o budowie kurhanów i skrzyń kamiennych decydowała nie tylko obfitość gładów narzutowych na Pomorzu, ale także trwałość tradycji przekazywanej z pokolenia na pokolenie. Rzecz ta jest tym bardziej godna podkreślenia, że w budowie kurhanów kultury łużyckiej, wschodniopomorskiej, grupy oksywskiej, kultury wenedzkiej i wreszcie prapolskiej zauważyć można tę samą konstrukcję, polegającą na pobudowaniu u podstawy kręgu kamiennego, na którym stawiano stożkową konstrukcję płaszcza z polnych kamieni. Również sposób ułożenia popielnic i darów w kurhanie wykazuje pewne zbieżności w omawianych kulturach. Odkrycie w pobliżu grabowskich kurhanów pochówków płaskich ze znacznie skromniejszym wyposażeniem niż pochówków w kurhanach poświadcza istnienie podziału na pochówki osób społecznie wyżej postawionych, którym budowano kurhany oraz ludności uboższej chowanej w grobach płaskich. Te same obserwacje można poczynić na wielu cmentarzyskach kultury wschodniopomorskiej (mimo ich skromnego wyposażenia w wyroby metalowe — o czym była mowa wyżej), nie mówiąc już o bardzo zróżnicowanych grobach okresu późnolateńskiego i okresu wpływów rzymskich. Potwierdzają one postępujący rozkład ustroju wspólnoty pierwotnej, zapoczątkowany jeszcze u progu epoki brązu.

Znalezienie w kurhanach i w grobach płaskich w Grabowie form naczyń (naczynia jajowate, misa z wklęsłą szyjką, kubek dwustożkowy z taśmowatym uchem) i ornamentyka (linearna, paznokciowa i guzowa) przywodzą na myśl istnienie podobieństw w tym zakresie z ceramiką kultury wschodniopomorskiej, w której, obok popielnic twarzowych lepionych wyłącznie dla celów pogrzebowych, występują dość często formy ceramiki i ornamentyka analogiczne do grabowskich. Dodajmy jeszcze, że również w grupie oksywskiej kultury wenedzkiej jesteśmy w stanie wskazać na trwanie analogicznej ceramiki w głąb okresu wpływów rzymskich. Przytoczone wyżej analogie pomiędzy kulturami: łużycką, wschodniopomorską i północnym odłamek kultury wenedzkiej, stanowić mogą cenny materiał do wyciągania w przyszłości poprawnych wnioskowań odnośnie do ciągłości osadnictwa na Pomorzu.

W zakończeniu niniejszych uwag należy podkreślić, że praca F.J. Lachowicza o cmentarzysku w Grabowie, pow. Bytów należy do cennych pozycji, wzbogacających nie tylko naszą wiedzę o kulturze łużyckiej u schyłku epoki brązu na Pomorzu, ale dzięki metodycznemu przebadaniu cmentarzyska i wyciągnięciu poprawnych wniosków z zebranych obserwacji będzie przydatna do dalszych rozważań o osadnictwie prahistorycznym w tej części ziem polskich. Autorowi należą się słowa uznania również za szybkie opublikowanie uzyskanych materiałów.

Leon Jan Łuka